

रवीन्द्र नांवाच्या एका विचाराची वळख

तानाजी हळर्णकार

कांय लोक जल्माक येतना एक मिशन घेवन येतात. जल्मभर त्या मिशना खातीर वावुरतात; कष्टतात, सोंसतात, भोगतात. त्या मिशना भायर दुसरें कांयच करिनात. हो संवसार सोडचे पयलीं मिशन सक्सेसफूल जाल्लें पळोवपी कांय भाग्यवंत आसतात. कांय जाणांच्या नशिबांत तशें भाग्य नासता. पूण तांणी पेटयल्ली कीट पेटत उरता, तांचे उत्तरदायी मिशन सक्सेसफूल करतात आनी आपल्या फुडान्याक, आपल्या गुरूक गुरुदक्षिणा दितात.

शणै गोंयबाब आनी रवीन्द्रबाब हांकां हो मिशन-विचार सामको लागू जाता. रवीन्द्रबाबांचो जल्म १९२५ तलो. ते भायर पडले २०१०त. रवीन्द्रबाब जियेले त्या फाटल्या-पंच्यायशीं वर्सांच्या काळाचेर एक नदर मारली जाल्यार एक गजाल नदरेक येता - ह्या काळांत गोंय धरून कोंकणाचे आशिकुशीच्या वाटारांतले जायते कोंकणी मनीस ह्या ना त्या कारणान आनी आपल्या वावरान नामना जोडूंक पावले. गोंयांत आनी भारतांतूच न्हय तर संवसारभर जोडूंक पावले. पूण ते सगळे खंयच्या तरी एका मळार आनी त्या मळा पुरते स्पेशलिस्ट म्हणून नामना जोडूंक पावले. कोण अर्थीक मळा पुरतो, तर कोण राजकी मळा पुरतो, कोण कला तर कोण साहित्यीक मळा पुरतो, तर आनीक कोण आनीक खंयच्या मळा पुरतो व्हड जालो. हे सगळे तें तें मळ व्हड करून आपुणूय ते वरवीं व्हड जाले. ते खातीर गोंय आनी गोंयकारांचे तोखणायेकूय पात्र थारले.

पूण एकंदर गोंयाक आनी एकंदर कोंकणी मनशाक व्हड करपाचें मिशन दोग मनशांनी तन-मन-धनान चलयलें. एक शणै गोंयबाब आनी दुसरो तांचो पट्ट शिश्य रवीन्द्रबाब. ह्या दोगां जाणांच्या काळांत आपूण शिकून आपूण पंडीत जाल्ले, तशें, धंदो करून धनीक जाल्ले खूब जाण जावन गेले. पूण आपणाल्या मिशना वरवीं सगळ्यांक पंडीत करपाची, सगळ्यांक धनवान करपाची, सगळ्यांक वयर काडपाची मोख दवरपी मिशन, दोगां मिशनन्यांनी राबयलें. एक शणै गोंयबाब, दुसरे रवीन्द्रबाब.

आपणा पुरतो, एका दोगां पुरतो विचार करी नासतना, सगळ्यां खातीर तो करपाची द्रष्टी नदर, आयचे पुरतें येवजी नासतना सासणाचें येवजुपाची बुद्द मिशनन्यां कडेनूच आसता. ही बुद्द शणै गोंयबाब आनी रवीन्द्रबाबां कडेन आसली.

हाकाच लागून कोंकणी चळवळ हो कोंकणी मनशाचो उदरगती विचार जालो. ह्या विचारान कोंकणी राज्य घडलें आनी कोंकणी मनीस पयले फावट राजा जालो. परधार्जिन्या-परावलंबी कोंकणी मनशांक ताणें स्वाभिमानी आनी स्वावलंबी केलो.

फाटल्या पंच्यायशीं वर्सांत, संवसारभर नामना जोडिल्ल्या, सगळ्या कर्तुत्वी कोंकणी मनशांच्या एकत्रीत योगदानान जें घडूंक पावलें ना, तें ह्या दोन मनशांच्या योगदानान घडयलें. तांकां हेरांचोय जायतो आदार जालो. कोंकणी चळवळ हें टीम वर्क आसलें. तरी रवीन्द्रबाब तिचे सेनापती आसले.

ह्या दोन मिशनन्यां मदलें नातें गुरू-शिश्यार्चें - हें खुद्द रवीन्द्रबाबानूय मानून घेतलां म्हणटकीर ह्या नात्या संबंधी चड विसकटावणी करपाची गरज उपासना. तरी पूण दोगांय मदीं एक फरक दिसता. शणै गोंयबाबान आपल्या मिशनाची व्याप्ती आनी भर कोंकणी भाशे वरवीं कोंकणी मनशाचो पुरुशार्थ इतले पुरती सिमीत दवरली. ते वेळेचे परिस्थितींत ती तितकीच उरप सभावीक आसलें.

बुन्यादीची व्याप्ती सदांच अशी सिमितूच उरता. हे बुन्यादीचेर उपरांत ऊंच इमारत उबी करपाची संद आनी शक्यताय फुडल्या मिशनन्यांक फावो जावची आसता. म्हणून pioneer मिशनन्याक सगळें बळगें बुन्यादी वावराचेर केंद्रीत करचें लागता. काळाची तशी मागणी आसता. शणै गोंयबाबान बुन्यादी वावर करून ती भागयली.

रवीन्द्रबाबांच्या मिशनाची व्याप्ती कोंकणी भास आनी कोंकणी समाजापुरती उरुड नासतना ती भारतीय आनी संवसारीक जावंक पावली. शणै गोंयबाबान बुन्यादी वावर करून दवरिल्ल्यान आपल्या मिशनाचो कॅनव्हास विस्तृत करपाक रवीन्द्रबाबाक जशी संद मेळ्ळी तशी तांकां आनीक एके गजालीची मदत जाली. कांय कारणांक लागून शणै गोंयबाब साधूंक पावले नात तो संघर्श रवीन्द्रबाबांक बरो साधलो. ह्या संघर्शान चळवळीक अॅक्टिव कार्यकर्ते दिले. खंयचीय चळवळ यशस्वी जावपाक गरज आसता ती भोवसंख्येची. गोंयच्या भोवजनसमाजाच्या रुपान कोंकणी चळवळीक ती मेळ्ळी. आनीक एक कारण म्हणजे, शणै गोंयबाबाची कर्मभुमी कोंकणी खातीर hostile थारली. मराठी भाशीक मुंबयंत रावपी शणै गोंयबाब थंय 'एकटे' पडले. तशे रवीन्द्रबाब गोंयांत पडले नात. तांचे फाटल्यान गडांज फौज उबी रावली. हाका लागून रवीन्द्रबाबांक कोंकणी पलतडी पळोवपाचीय संद मेळ्ळी.

रवीन्द्रबाबांच्या मिशनांत कोंकणीक अग्रहक्क आनी अग्रक्रम आसा हातूंत वाद ना. पूण रवीन्द्रबाबान जिविताक आफुडपी ग्वंयच्याच विशयाचो पात्सो धरलो ना. प्रादेशीक, राष्ट्रीय, आंतरराष्ट्रीय - सगळ्या पांवड्यां वयल्या विशयांक तांणी स्पर्श केलो. हातूंत मागीर समाजकारण, राजकारण, अर्थकारण, संस्कृतीकारण, धर्मकारण, शिक्षणकारण भाशाकारण, धरून जिविताचीं सगळीं 'कारणां' आयलीं. मार्क्सवाद, गांधीवाद, प्रजावाद आयले. महात्मा गांधी, गौतम बुद्द,

स्वामी विवेकानंद, डॉ. राम मनोहर लोहिया, काकासायब कालेलकार, अरविंद घोष, रवीन्द्रनाथ ठाकूर, खलील जिब्रान, लेव तॉलस्टॉय, राम, कृष्ण, विदुर, शणै गोंयबाब ह्या विभुतींचे विचार आयले. संवसारांतलो असो एक विशय मेळचोना जाका रवीन्द्रबाबान हात घालो ना. सामाजीक विशयां वांगडा तांणी खगोलशास्त्रीय विशयाकूय हात घाला. तांगेलें ब्रह्मांडांतलें तांडव पुस्तक नक्षत्रशास्त्र लालित्यपूर्ण रितीन हाताळटा. आनी रवीन्द्रबाबांचें खाशेलेपण म्हणजे, प्रत्येक विशयाक आनी विशयाच्या विचारांक रवीन्द्रबाबान रवीन्द्र-विचार दिला जाका खास त्या विशय-विचाराचें रवीन्द्र डायमॅन्शन म्हणूं येता. विज्ञानाच्या मळार जशे रमण इफॅक्ट, सारकेले त्या त्या संशोधकाच्या नांवाचे आयाम आसात तशे रवीन्द्रबाबान स्पर्श केल्ल्या सगळ्याच विशयांक रवीन्द्र इफॅक्ट मेळ्ळा, रवीन्द्र-टच मेळ्ळा.

रवीन्द्रबाब एक विचारवंत, एक चिंतक, रवीन्द्रबाब एक प्रजावंत, रवीन्द्रबाब एक लेखक, एक भाश्यकार, एक संवादक, रवीन्द्रबाब एक चळवळी, एक मिशनरी, एक फायटर, रवीन्द्रबाब एक गांधीवादी, प्रजावादी, अध्यात्मवादी, रवीन्द्रबाब एक गृहस्थी, एक व्यक्ती, एक मनीस, रवीन्द्रबाब फुल टायम फायटर कम रायटर, रवीन्द्रबाब नेमको कोण? रवीन्द्रबाबांचीं जायतीं तासां, जायतीं आयामां. ह्या सगळ्यांचो बॅलन्स रवीन्द्रबाबान वेवस्थीत सांबाळिल्लो दिसता.

खरेपणीं केन्ना विशयांची खातड जाता, आनी परखड भुमिका घेवप जाता तेन्ना परस्पर विरोधी विचारांची टक्कर लागप सभावीक आसता. रवीन्द्रबाबांच्या लिखाणांत अशी वैचारीक टक्कर लागपाच्यो खूब सुवातो आसात. पूण हीं विचारांची सगळीं विमानां वेवस्थीत लँड करपाची कळाशी रवीन्द्रबाब ह्या पायलटाक बरी जमल्या. तांच्या लेखनाची ही एक खासियतूच म्हटल्यार उपकारता.

रवीन्द्रबाब जितके प्रजावादी, rationalist, तितकेच ते अध्यात्मवादी, spiritualist, तितकेच ते रोमॅन्टिसिस्ट, तितकेच ते गांधीवादी, म्हणून अहिंसावादी, आनी तितकेच ते तिडकीवादी. ते विज्ञानीक नदर आशिल्ले मनीस, पूण तांकां नैतीक टॅपरूय जाय. ते विज्ञानवादी म्हणजे, objective, जावनूय subjective व्यक्तिनिश्ठ, वस्तुनिश्ठ, आत्मनिश्ठ विचार करतात. ते कोंकणीवादी म्हणून मराठीविरोधी आनी मराठीची साहित्यसेवा करपी तिचे ते सेवकूय.

हें सगळें केन्ना अळंगपणान, केन्ना एकत्रीतपणान, केन्ना जाणा जावन, केन्ना नकळटना रवीन्द्रबाबान आपणायलां, आनी पचयलांय. आनी, ह्या आपणावपांतल्यान तशें पंचोवपांतल्यान हांवें आदी सांगिल्लो तो रवीन्द्र इफॅक्ट, रवीन्द्र टच, रवीन्द्र अॅप्रोच आनी रवीन्द्र विचार तयार जाला. हो विचार, ते खातीर, एकांगी विचार जावंक पावलोना. भोवआंगी जालो, सर्वसमावेशक जालो आनी म्हणून तो जीवन समावेशक जालो.

रवीन्द्रबाबांत जायते वाद पळोवंक मेळटले. गांधीवाद, प्रजावाद धरून अध्यात्मवाद, मार्क्सवाद मेरेन वाद मेळटले. पूण म्हज्या मतान, रवीन्द्रबाब खरो जीवनवादी. आनी जीवनवादी मनीस केन्ना एकमार्गी, एकवादी उरना. कारण जीवन एकमार्गी, एकरसी, एकसुरी आसना. तातूंत सगळे रस आनी सगळे सूर मेळिल्ले आसतात.

हैं समजून घेवप खूब जाणांक जमना आनी मागीर तांचो रवीन्द्रबाबां बददल, तसो तांच्या लेखना बददल आनी तांच्या विचारा बददल गैरसमज जाता, मतभेद जाता, विरोध जाता.

रवीन्द्रबाबांच्या मतांक जितको खरपणान आनी व्हडा प्रमाणांत विरोध जाला, तितको खंयच्याच लेखकाक जावंक ना. कोंकणीच न्हय तर दुसऱ्या खंयच्याच गोंयच्या लेखकाक जावंक ना. कांय जाणांक दिसूं येता, तांच्यांतल्या रायटरा परस हो विरोध तांच्यांतल्या फायटराक जाला. जालाय आसत. पूण ते भायरूय तांचे हे विविधांगी जीवनवादी भुमिके खातीर जाला, ही भुमिका विरोधक समजूंक पावलेनात म्हणून जाला अशें म्हजें मत.

कोंकणी-मराठी दवैत घेवया

रवीन्द्रबाबां संबधीं कोंकणीच्या संदर्भांतलो मराठी वर्तुळांतलो गैरसमज खूब व्हडलो. शणै गोंयबाबान दाखोवन दिल्ली आनी रवीन्द्रबाबान मुखार व्हेल्ली कोंकणी अस्मिताय तिच्या विरोधकांक कळूंक पावलीच ना. ते म्हणूंक लागले, एके कडेन बुद्ध गांधी सारकेल्यांचे विश्वात्मक आदर्श सांगप, पूण प्रत्यक्ष वेव्हारांत मात प्रादेशीक-सांस्कृतीक अस्मितायेचो पुरस्कार करप अशी विसंगती रवीन्द्रबाबांच्या विचारांत आसा. वैश्वीक सत्य आनी थळावी अस्मिताय रवीन्द्रबाब एकाच वेळार केळयतात हाचें अप्रूप करचे सुवातेर ते तांकां हो परस्पर विरोधी विचार म्हणून दुशण दितात.

प्रत्यक्षांत जिवीत दोगांचेरूय उबें आसा. पांया खाला जमनीचो आधार आनी माथ्या वयर मळबाची सावळी जाय. जिविताचीं मुळां जाणें खोल जमनींत रिगयल्यांत ताचेंच माथें ऊंच मळबांत पावूंक शकता हें जिवीतशास्त्र. हो जिवीतवाद. वैश्वीकवादा सकट सगळ्या वादांचेर हें सोल्युशन. रवीन्द्रबाबान तें मेळयलें. कोंकणी मनशांचें जिवीत समृद्ध करपाक ते वावुरले. तांकां स्वतंत्र-स्वावलंबी-स्वाभिमानी करपाचें कार्य तांणी केलें. तांकां तांचें स्वतःचें राज्य जोडून दिलें. वैश्वीक कार्य करपाक आवश्यक तो पुरुशार्थ गाजोवपाक तांकां आत्मविश्वास दिलो. अशा सर्वांगी विचाराक एकांगी म्हणप आनी वैश्वीक अधिश्ठान आशिल्ल्या रवीन्द्र विचाराक कोंकणी विचार म्हणप, हें ह्या विरोधकांचें दुर्दैव आनी अज्ञान.

रवीन्द्रबाबान कोंकणी-मराठीची एक कुंडली मांडल्या. गोंयची खरेली सभावीक लोकभास कोंकणी. सांस्कृतीक गरज भागोवपाक गोंयकारांनी मराठी भाशेक लागीं केली. ही गरज कोंकणी भागोवंक लागतकीर, गोंयच्या समाज जीवनांत मराठी कुशीक पडटली आनी उपरांत कोंकणी हांगा थीर जातली.

इतलीं वर्सां हांगा नंदपी मराठी भाशेक 'परकी' म्हणप ही (रवीन्द्रबाबांची) असहिष्णुवृत्ती, आनी साहित्यकारान प्रज्ञावंत आसूंक जाय म्हणपी रवीन्द्रबाबां सारक्या विचारवंताक, लेखकाक तें सोबना; ही वैचारीक एकाधिकारशाय जाता; ही हिटलरी डिक्टेटरीशीप असो विरोधकांचो आरोप जाता.

हे कुंडलेंत ग्रहांची वाटचाल कशी आसा, गोंयांत सद्याक खंयचे भाशेचो प्रभाव आसा, खंयचे भाशेचो स्विकार जाता आनी खंयची भास गळून पडपाक लागल्या ह्या वास्तवाचो सोद घेतल्यार रवीन्द्रबाबान मांडिल्ली कुंडली खरी आसली हाचो बोध जाले बगर

रावना. आनी हें सत्य फकत कोंकणी पुरतें आनी गोंया पुरतें ना. तें वैश्वीक सत्य. तें सगळ्या सत्यवादी लोकांक आनी प्रदेशांक लागू जाता.

कोंकणीचो पुरस्कार म्हणजे मराठीचो विरोध हें रवीन्द्रबाबांचें कोश्टक नासलेंच. तांचो जीवनवाद ना समजल्ल्यांनी तें तांचेर हाडून थापलां. मराठीचो विरोध म्हणटना तो मराठी भाशेचो तर केन्नाच नासलो. गोंयच्या हालींच्या काळांतल्या मराठी लेखकान बरोवंक ना तितलें आनी वयल्या पांवड्याचें मराठी साहित्य रवीन्द्रबाबान बरयलां. तांचो विरोध मराठी अस्मितायेकूय नासलो. Each thing has its right place ह्या नात्यान ते मराठीची गोंयांतली खरेली सुवात दाखयताले. ती कोंकणीचे वयली ना वा कोंकणी बरोबरूय ना हें सत ते सांगताले.

सहिष्णुता म्हणजे कितें? सगळ्यांनी एकामेकां सांगातान एकामेकांक सांबाळून, म्हणजेच एकामेकांची हक्काची सुवात एकामेकांक दिवन जियेवपाचें. एकामेकांच्या स्वातंत्र्याचो मान राखपाचो. आंगांतल्या बळग्यान वा घरांतले गिरेस्तकायेच्या मदान, दुसऱ्याचेर आक्रमण करपाचें ना. रवीन्द्रबाबांच्या जीवनवादांत हेच तरेची सहिष्णुता दिसता. फकत कोंकणी-मराठी पुरतीच न्हय तर दर एका वादांत ती दिसता.

रवीन्द्रबाबांच्या गांधीवादाचो जायते फावट जायत्या जाणांनी असोच उद्धार केला. गांधीवाद हो शांतीवाद. ह्या वादांत तिडकीक सुवात ना. तिडकींतल्यान आयिल्ले सूड भावनेक सुवात ना, गांधीवादांत एका पोल्यार मारल्यार दुसरो पोलो फुडें करचो आसता. दया-क्षमा-शांती हो गांधीवादाचो मंत्र. रवीन्द्रबाबान तशें केलें ना. पोल्यार मारतल्याचे पोले फोडपी रवीन्द्रबाब फायटर आसले. हे रवीन्द्रबाब कसले गांधीवादी? असो प्रस्न तेन्ना विरोधक करताले. आजूय करतात. हे संबधीं रवीन्द्रबाबान आपल्याच उतरांनी सांगलां.

ते पयलीं गांधीवादा संबंदान गांधीजीन कितें सांगलां तें पळोवया.

“अहिंसा आनी भिजूडपण हांकां मातूय पडना. पुराय जात नामर्द जावचे परस हिंसा करपाक तयार जावप हांव हजार वांट्यांनी पसंद करतलों. संपत, अब्रू आनी धर्म हांकां अन्याय करतल्याचे दयेर सोडप, हें भिजूडपण जालें. मनीसपणा भायलें आनी लजेन सकयल मान घालपा सारकें जालें.”

“मारचें काय भियेवन पळून वच्चें, दों मजगतीं एक कितेंय वेंचून काडचें पडलें जाल्यार, हांव मारप वेंचून काडटलों.”

“अहिंसेंत एक अट आसा. तुका मारूंक येवंक जाय. प्रतिकार करी नासतना भिजूडपणान, मुखावयल्या मनशाक वश जावप, हाचे परस सूड घेवप कितलेंशेंच बरें.”

“दुसऱ्यांक आवडना असलें कितेंय बरोवप वा उलोवप हातूंत हिंसा ना. चड करून बरोवपी वा उलोवपी तें खरें मानता तेन्ना. हिंसा केन्ना जाता? जेन्ना बरयतल्याच्या वा उलयतल्याच्या मनांत दुसऱ्याक दुखोवपाचें आसता तेन्ना; विचारांत, उच्चारांत आनी आचारांत हिंसा आसता तेन्ना. औचित्या विशीं भावना दुखावतल्यो हो भंय मनांत आसतकूच मनीस खरें उलोवपाक वा बरोवपाक अनमनता. मनशांत वा समाजांत वा राष्ट्रांत विचारी अहिंसा केंळोवची इत्सा आसत जाल्यार, सत्य सांगूकूच जाय. मागीर तें कितलेंय कटोर

वा कोडू आसूं."

ह्या गांधीवादा प्रमाण रवीन्द्रबाबान कोंकणीच्या धर्माचें, मनीसपणाच्या धर्माचें रक्षण करपा खातीर तिडक उकतायली जाल्यार तांचो गांधीवाद शेणलो अशें जाता व्हय? रवीन्द्रबाबान कोंकणी अस्मितायेचें कठोर आनी कोडू सत्य सांगपा खातीर कोडू आनी कठोर बरयलें जाल्यार ते गांधीवादी न्हय जातात व्हय?

रवीन्द्रबाबांच्या मनांत दुसऱ्यांक दुखोवपाचें नासलें. उरफाटें तांकां समजावपाचें आसलें. समजावनूय दुसरो समजून घेना तेन्ना खरें तें उलयलें बरयलें जाल्यार तें गांधीवादा भायलें जायना.

आपल्या गांधीवादा संबंदान स्वतः रवीन्द्रबाबान एक दोन देखीं सयत कितें सांगलां तें पळोवया.

एक देख : कोंकणीक बोलीच लेखून कोंकणींत बरयतल्या प्रतिभावंत लेखकांची, ताका रवीन्द्रबाबान आमचो मानलोना.

दुसरी देख : कोंकणीक भास लेखून कोंकणींत बरयतल्या एका व्हड कवीची. रवीन्द्रबाबान ताचेरूय बहिश्कार घालो. पयल्याक पयस केलो, कोंकणीक स्वतंत्र भास ना मानपी म्हणून. दुसऱ्याचेर बहिश्कार घालो, कोंकणीक भास म्हणून मोनली तरी विलिनीकरणाचे वेटेन उबो रावलो म्हणून. रवीन्द्रबाब बरयतात : "नव्या लोकांक तागेले हे गद्दारीचें कांयच खबर ना. पोन्ने लोक ती विसरून गेल्यात. तो तर सापू विसरून गेला. हांव विसरूंक ना. फाटल्या संतरा अठरा वर्सांत विसरपाचो जायतो यत्न केलो हांवें. विसरूंक पावूंक ना. म्हगेलो गांधीवाद हांगा सामको पांगळो पडलो. हांव कबूल करतां."

हांगाच रवीन्द्रबाब वस्तुनिश्चि आनी व्यक्तीनिश्चि (आत्मनिश्चि) नदरेची खबर सांगतात. Objective आनी subjective विचार सांगतात.

सर्वसाधारणपणान objective विचार हो scientific विचार मानप जाता. हो विचार व्यक्ती कडेन पळयनासतना ते व्यक्तीच्या कार्या कडेन पळोवन करप जाता. वा, ह्या कार्याचें मुल्यमापन करतना, तें करतल्याच्यो वैयक्तीक भावना, ताचे ग्रह आनी ताचीं तत्वां मदीं हाडी नासतना करप जाता.

Subjective विचार हो साक्षेपी जाल्ल्यान, तो करतल्याच्यो वैयक्तीक भावना, विचार, ग्रह, तत्वां, हांकां धरून तो करप जाता. म्हणून ह्या विचाराक तसो scientific मानप जायना.

कोंकणी कडेन पावतकच रवीन्द्रबाब फकत scientific आशिल्लो objective विचार करपाक कबूल नात. हांगा objective म्हणजे वस्तुनिश्चि विचार हेंच विचाराचें म्हत्वाचें आंग ते मानिनात. ते सांगतात, "साहित्यीक हो मनीस ह्या नात्यान व्हड आसत जाल्यार, तागेलें साहित्य ल्हान आसूं, म्हाका तो आवडटा. साहित्यीक मनीस ह्या नात्यान 'फूच' आसत जाल्यार, तागेलें साहित्य केदेंय व्हड आसूं, म्हाका तें साहित्य दोळ्यां मुखार नाका."

हांगाच ते बाकीबाबांचो संदर्भ दिवन सांगतात, "मराठीक जें बाकीबाबान दिलां ताच्या शंबराच्या वांट्यान लेगीत कोंकणीक दिवंक ना. तांच्यान दिवं येतालें पुणून दिवंक ना. तांणी केल्ल्या ह्या अन्याया खातीर म्हाका तांची तिडक आसा. पूण लक्ष्मणशास्त्री जोशीन दिवंक केल्ली मराठी साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षपदाची लांच भिरकावन

मारपी, आनी कोंकणी कांजा वटेन रावपी बाकीबाब, कवी बाकीबाबा परस कितलोसोच व्हडलो."

हांवें हाचे पयलीं उल्लेख केल्लो रवीन्द्र इफॅक्ट आनी रवीन्द्र - विचार हो जीवनवादी विचार हांगाय लागू जाता. Objective, वा subjective, scientific, unscientific विचार हे सगळे जीवनवादी विचारा परस व्हडले नात. कोंकणी आपल्या जिविताचो अंश मानिल्ल्या रवीन्द्रबाबान तिचे आड वचपी दर एक गजाल जिविता आड वचपी गजाल मानल्या, मागीर ती objective आसूं subjective, scientific आसूं वा unscientific.

म्हणून रवीन्द्रबाब सांगतात, "म्हजें हें मुल्यमापन सामकें आत्मनिश्चि. कबूल. पुणून वस्तुनिश्चि मुल्यमापन निखटें वस्तुनिश्चि उरलें जाल्यार तें कुड्डें जाता. आनी कुड्ड्या मुल्यमापनाक म्हजे नदरेन कसलेंच म्हत्व ना."

Objective / subjective, scientific / unscientific विचारा कडेन पाविल्लो आसांच तेन्ना, रवीन्द्रबाबांच्या लिखाणांतले आनीक एके controversy कडेन हांव येतां.

रवीन्द्रबाब rationalist, बुद्दीवादी, काय रवीन्द्रबाब moralist, नितीवादी, आनी spiritualist अध्यात्मवादी? कोण रवीन्द्रबाब?

रवीन्द्रबाब देव मानता, धर्म मानता? काय मानिना? विज्ञान मानता काय मानिना?

अशे प्रस्न उबे रावपाचें एक कारण म्हणजे, पारंपारीक विचारसरणी ही compartmental, कप्प्या-कप्प्यांची विचारसरणी. हांगा दोन कप्प्यां मदीं entry ना. तुवें खंयच्या तरी एका कप्प्यांतूच रावूंक जाय. एका प्रसंगार एका कप्प्यांत आनी दुसऱ्या प्रसंगार दुसऱ्या कप्प्यांत रावूंक गेलो जाल्यार तिका हे पारंपारीक विचारसरणींत hypocrisy मानतात. ताचीच मागीर controversy जाता.

येसू ख्रिस्त, महंमद पैगंबर, गौतम बुद्ध, स्वामी विवेकानंद, महात्मा गांधी हांणी देवाक कडेक दवरूंक ना. धर्माक भायर दवरूंक ना. गोंयचो एक व्हड विज्ञानीक डॉ. रघुनाथ माशेलकार गोंयांत पावलो जाल्यार कवळ्यां वचून शांतादुर्गेक नमस्कार घाले बगर रावना. हांकां आमी प्रज्ञावंत म्हणटले काय ना? आपल्याक प्रार्थना करूंक मेळूंक नासली जाल्यार आपूण पिसो जावपाचो, अशें महात्मा गांधीन सांगलां. रवीन्द्रबाबूय नेमान प्रार्थना करताले. रवीन्द्रबाब देवाधर्माचीं कर्मकांडां करिना आसले. पूण तांच्या मनांत देव ही संकल्पना आसली

ते एके कडेन बरयतात, "देवळांतलो देव संवसाराचो धनी. जें जें कितें जल्माक येता, जियेता, मरता तें तें सगळें तोच घडोवन हाडटा. ताचे इत्से बगर तणाचें पातें लेगीत हालना. पुणून म्हाका घडयता तो म्हज्या काळजांतलो देव. म्हज्या जिविताचो धनी हो देव. संवसाराचो जो धनी ताचोच अंश हो. म्हाका सगळ्यांत लागींचो. म्हजो अंतर्दामी..."

"असलो देव सर्गार राविना. देवळांत वचून बसना. आमच्या काळजांत बसून रावता. आमचे दर एके करणेर नदर दवरून रावता. थंयच ताका अणभवूंक जाय. थंयच ताका थीर करूंक जाय."

रवीन्द्रबाबांच्या काळजांतलो हो देव कर्मकांडांतलो देव नासलो,

तरी तो 'देव'. भावार्थ दवरपा सारको देव. हेर भावार्थी देवळांतल्या देवाचेर भावार्थ दवरतात तशे रवीन्द्रबाबूय काळजांतल्या देवाचेर भावार्थ दवरतात. हो देव आमकां मार्ग दाखोवपी आनी आमचे कडल्यान बऱ्यो करण्यो करून घेवपी अशें रवीन्द्रबाब मानतात.

रवीन्द्रबाबांच्या रवीन्द्र-विचारांत देवाचो विशय येता तेन्ना सगळ्या जाणांचें लक्ष तांणी अठरा वर्सांचेर अकालीं भायर पडिल्ल्या नातवा खातीर, तोबू खातीर, केल्ले प्रार्थने कडेन वता.

प्रार्थना अशी : *मंगल मंदिर खोलो दयामय*. ही देवाक उद्देशून केल्ली प्रार्थना. मुळांत ही प्रार्थना गुजराती कवी नरसिंहराव भोलानाथ हांणी आपल्या अकालीं भायर पडिल्ल्या पुता खातीर रविल्ली.

हे प्रार्थने वरवीं रवीन्द्रबाब सर्वसाक्षी, जगाचो बापूय आशिल्ल्या देवा कडेन मागतात :

“ताका तुज्या मोगाळ गोपांत घे आनी ताका तुजो कर. आमी ताका अठरा वर्सां सांबाळ्ळो. आतां ताका तुजे सुवादीन करतां.”

आनी फुडें रवीन्द्रबाब विचारतात -

“हो जगाचो बापूय आशिल्लो म्हज्या तोबूक आपल्या काळजा कडेन घेवचो ना? ताका आपलें प्रेमांमृत पाजचो ना? ताची जतनाय धेवचो ना? हातूंतल्या खंयच्याय प्रस्नाक ‘ना’ म्हणपा इतलो हो लागेलो जाणटो आजो कुड्डो बुद्दीवादी ना.”

आपूण कोण हें रवीन्द्रबाबानूच वयल्या निमाण्या उतरांनी बेस बरें सांगलां. मनशान कसलोय वादी जावचो पूण अंधवादी जावचो न्हय हें तांणी हांगा सांगलां.

अंधवादी जाल्लो मनीस extremist, अतितायी, जाता जाल्ल्यान, तो जीवनवादी जावंक पावना. जीवनवादांत सगळे वाद एकामेकांक धरून, एकामेकां कडेन सुमेळ साधून रावतात. असो सगळ्या वादांचो सुमेळ साधिल्ल्या साधकाची जीण समृद्ध जाता, रवीन्द्रबाबांची जाल्ली तशी.

आतां मेरेन हांवें रवीन्द्रबाबांच्या लेखना वरवीं म्हाका होलमल्ले एक जीवनवादी रवीन्द्रबाब तुमचे मुखार दवरले. तांच्या ह्या जीवनवादी आयामा मुखार आदर्श हें उतर घालून हो आयाम सोंपयतां. रवीन्द्रबाब निखटो जीवनवादी न्हय, तर आदर्श जीवनवादी. ह्या जीवनवादा खातीर रवीन्द्रबाबान जायत्यो तडजोडी स्विकारल्यो. जायते आरोप पत्करले. पूण जीवनवादा फाटल्या आदर्शा कडेन तांणी कसलीच तडजोड केलिना. हाच्यो फकत दोन देखी दितां - एड्स ही पिडा आडावपा खातीर कौडोम वापरात म्हणून लोकांक सांगपाक कोर्टीनी पयसो खर्च करून संवसारभरचीं सरकारां कार्यावळी आंखतात. हाचेर रवीन्द्रबाब सांगतात -

“कौडोमचो उपाय वैजांनी सोदून काडिल्लो तो व्यभिचाराक मेकळीक मेळची म्हणून न्हय. बायल भौन भौन गुरवार जाता तें तिचे भलायकेक वायट म्हणून. तुमी व्यभिचाराक पोसवण दिवपा खातीर ताचो उपेग करूंक लागले.

“फ्री सॅक्साक लागून एड्स जाता जाल्यार, फ्री सेक्स बंद करात म्हूण लोकांक सांगूंक जाय. तरी आसतना लोक तो बंद करिनात जाल्यार तांकां ‘तुमी कुसून वळवळून मरात’ म्हूण सांगूंक जाय. हातूंत मनीसपण आसा.”

‘कुसून वळवळून मरात’ म्हणपाची तिडक ही मानसीक तिडक न्हय. तो रवीन्द्रबाबांच्या जीवनवादांतलो आदर्श.

दुसरो, म्हाका आयिल्लो एक वैयक्तीक अणभव सांगतां :

बस्ती वामन शणै हांणी ‘कोंकणी भास आनी संस्कृती प्रतिष्ठान’ हे संस्थेचे वतीन रवीन्द्रबाबांचें वेंचीक साहित्य इंग्लीशींत हाडपाचो एक प्रस्ताव दवरलो. ते खातीर एक निवड समिती घडयली. हे समितीन २०० पानांचो मजकूर वेंचून काडलो आनी मान्यताये खातीर तो रवीन्द्रबाबां कडेन धाडलो. तेन्ना रवीन्द्रबाबान तातूंत आनीक दोन तीन लेखांचीं नांवां सुचयलीं. तातुंतल्या एका लेखांत इंदिरा गांधींचेर आनी एका राष्ट्रपतीचेरूय टिका आसली.

हो लेख भायर दवरचो म्हूण आमी रवीन्द्रबाबांक विनंती केली. कारण, हें इंग्लीश भाशांतर ज्ञानपीठ पुरस्कारा खातीर उपेगी पडूं येतालें. इंदिरा गांधी आतां हयात नासली तरी तिचे बरे मागते सत्तेर आसात, आनी हे टिकेक लागून रवीन्द्रबाबांचें तशें कोंकणीचें ज्ञानपीठ वचचें न्हय हो हुस्को आमी रवीन्द्रबाबां मुखार उकतो केलो.

रवीन्द्रबाबान सरळ सांगलें - हो लेख भायर दवरशात जाल्यार म्हजें पुस्तक ना आयल्यार बरें.

निमाणें तो लेख घालो आनी रवीन्द्रबाबांक ज्ञानपीठूय मेळ्ळें.

रवीन्द्रबाब श्रेयस. तांणी हिताचेंच पळयलें. तांकां ज्ञानपीठ प्रिय आसलें. पूण श्रेयस आनी प्रेयसा मदीं निवड करतना तांणी श्रेयसाची निवड केली.

पर्थून हांवें आदीं सांगलां ते प्रमाण, रवीन्द्रबाब खंयचेच एके प्रवृत्ती वटेन रावले नात. श्रेयस ही वृत्ती आपणावन रवीन्द्रबाब पुरायपणान थंयच रावले अशें जालेंना. सिगरेट ही भलायकेच्या हिताची न्हय हें जाणा जावनूय तांकां ती प्रिय जाल्ली. सिगरेटीचे बाबतींत ते प्रेयस जाल्ले.

जावं प्रज्ञा जावं अध्यात्म, जावं विज्ञान जावं धर्म, हातूंतली दर एक वस्त आपले परीन सक्षम आनी समर्थ आसा. पूण तेच वांगडा हातूंतली दर एक वस्त एकोडे अवस्थेंत अपूर्ण आसा. निखटी प्रज्ञा, वा निखटें अध्यात्म, वा निखटें विज्ञान, आनी निखटो धर्म, उपयोगी ना. एकाच्या सांगातान दुसऱ्याक अर्थ मेळटा. आनी सगळ्यांत म्हत्वाचें म्हळ्यार, हीं सगलीं मुल्यां, जिणेचें समृद्धीची साधनां म्हणून येवंक जाय. हो रवीन्द्र-सिद्धांत. रवीन्द्रबाबांच्या लेखनांत आनी वागपांत तो स्पश्टपणान आयला.

रवीन्द्रबाब आनीक एके गजालीचे बाबतींत भाग्यवंत. तांकां खूबश्या युगपुरुशांचो प्रत्यक्षांतलो सहवास घडलो. काकासायब कालेलकार, डॉ. राम मनोहर लोहिया, तशेंच वर्ध्याक आसतना मेळिल्ले देश-सेवक, समाज-सेवक, हांचे कडेन तांचो लागींचो संबंद आसलो. ते भायर र. धों. कर्वे, अरविंद घोष, रमण म्हर्षी सारकेल्यां कडेन तांचो संपर्क आयिल्लो. ते भायर, संवसारांत जे व्हड तांकीचे आनी क्रांतिकारी अशे विचारवंत जावन गेले, तांचे कडेन तांच्या लेखना वरवीं ते सतत संपर्कांत रावले.

हो सहवास आनी हो संपर्क हांणी बऱ्याच प्रमाणांत रवीन्द्रबाबांक घडयले. केन्ना रवीन्द्रबाबांक सांगून, केन्ना सांगी नासतना.

ह्या सगळ्यां कडच्यान रवीन्द्रबाबान कितें न्हय कितें घेतलां. बरें

तें घेतलांच. पूण तें घेतना तें खरें आसा काय ना तें पळोवन घेतलां.

ते येतना देवा कडल्यान एक मिशन मागून आयिल्ले. देवान तांकां मिशना वांगडा मिशनाक पुरक अशे विचारवंत मार्गदर्शक दिले. मिशन यशस्वी करपाक तळमळीचे कार्यकर्तेय दिले. रवीन्द्रबाब ह्या संदर्भांत खरेच भाग्यवंत.

रवीन्द्रबाबान सांगला, "हांव लेखक न्हय. हांवें म्हाका लेखक केन्ना मानलो ना. म्हाका कोणें रायटर म्हणिल्लेंय म्हाका आवडना. हांव कोंकणीचो रायटर न्हय, हांव कोंकणीचो फायटर. हांव रायटर जालां तो म्हज्यांतल्या फायटराक लागून. म्हज्यांतल्या फायटरानूच धोंगशीत धोंगशीत म्हाका रायटर केला. साहित्यीक जावपाचें हांवें सपनांत लेगीत येवजूंक नाशिल्लें."

"साहित्य म्हज्या जिविताचें मुखेल आंग न्हय, ताचो एक बाय-प्राँडक्ट. ताचें एक उपफळ."

"साहित्यिका विशीं म्हजें मत्तय व्हडलेंशें बरें नासलें."

असो साहित्या संबंधीं आनी साहित्यिकां संबंधीं समज आशिल्लो मनीस, आयज सर्वसाधारण लोकां मुखार आसा तो एक प्रतिभावंत लेखक म्हणून. फुडाराकूय सर्वसाधारण लोकां मदीं ताची वळख एक समर्थ लेखक म्हणूनच उरतली.

रवीन्द्रबाबांचो चड धातो-मातो जालो तोय एक लेखक म्हणूनच. साहित्य अकादेमीचो साहित्य पुरस्कार, गोमंत शारदा, ज्ञानपीठ, पद्मभूषण, गोंय विद्यापीठाची मानद डॉक्टरेट आनी साहित्य अकादेमीची फेलोशिप सारके हेर मान तांकां मेळ्ळ्यात. तेय मुखेलपणान तांचे साहित्यसेवेक लागूनूच.

साहित्यीक जावपाचें मनांत लेगीत नासतना, सपनांत लेगीत केन्ना येवजी नासतना, आनीक कोणाक अशे, आनी इतले साहित्यीक भोवमान मेळ्ळ्यात अशें दिसना.

साहित्यीक जावपाचीं सपनां मनांत धरून, साहित्यनिर्मिती करतल्यांच्या वांट्याक येवंक नात अशे भोवमान ह्या मनशाच्या वांट्याक कशे कितें आयले काय?

कोंकणी विरोधकांनी एक गोड, सोयिस्कर असो गैरसमज करून घेतला. कोंकणींत बरोवप्यांचो आंकडो उणो आशिल्ल्यान कोंकणी खातीर आशिल्ले पुरस्कार कोंकणी लेखकाक रोखडेच मेळटात.

हें बरोबर न्हय. तरीय वादा खातीर आनी विरोधकांच्या समाधाना खातीर हें खरें धरलें जाल्यारूय राष्ट्रीय पांवड्या वयलो, फकत कोंकणी खातीर नाशिल्लो, आनी सगळ्या भारतीय भाशां मदीं खंयचेय एकेच भाशेक दिवपाचो ज्ञानपीठ पुरस्कार कोंकणीक मेळ्ळा आनी तो रवीन्द्रबाबांक मेळ्ळा.

साहित्य अकादेमीची फेलोशिप घडये ज्ञानपीठ पुरस्कारा परस व्हडली गजाल. साहित्य अकादेमीचे एका वेळार फकत वीस-एक फॅलो आसतात. एकदां फॅलो जातकच मनीस ह्या संवसारांत आसास हे संस्थेचो फॅलो उरता. तो भायर पडटकच ताचे सुवातेर दुसरो फॅलो येता. सगल्या भाशां मदल्यान एकल्याक फॅलो म्हूण वेंचून काडटात. हो मान रवीन्द्रबाबांक आनी तांकां लागून पयलेच खेपे कोंकणीकूय मेळ्ळो.

फकत कोंकणीकूच नाशिल्ले अशे आनिकूय भोवमान कोंकणीक

मेळ्ळ्यात. आनी तातूंतले चडांत चड रवीन्द्रबाबांक मेळ्ळ्यात. हाचो अर्थ, रवीन्द्रबाबांच्या साहित्याचे साहित्यीक गूण ह्या पुरस्कारांक फावट सारकेच आसात. साहित्यीक गुणांचे कसवटणे हे भोवमान तांचे कडेन चलून आयल्यात.

साहित्य आनी साहित्यिकां संबंधीं एके तरेची अॅलर्जी आशिल्ल्या रवीन्द्रबाबांची साहित्य निर्मिती इतल्या वयल्या पांवड्यार कशी पावली? हें 'विजमीत' कशें घडलें?

रवीन्द्रबाब आपूण रायटर न्हय म्हणून आपणांतल्या लेखकाक कितलेय न्हयकारूं, तांच्यांतल्या रायटरान रवीन्द्रबाबांलें आयकल्लें दिसना. उरफाटें ताणें रवीन्द्रबाबांतल्या फायटराचेर केन्ना केन्ना शेक चलयल्लो दिसता. कांय काळा उपरांत तर रवीन्द्रबाबांचेर रायटराचेंच राज्य चलिल्लें पळोवंक मेळटा.

आनी, कोंकणी आनी गोंयचे उदरगतीचे चळवळीचे फायटीत लोकांचें प्रबोधन करपाच्या हेतान आपल्या मनांतल्या विचारांक आपणें शब्दरूप दिलें; ताचें साहित्य जालें अशें रवीन्द्रबाब म्हणटात, हें कांय प्रमाणांत आनी सुरवेच्या काळांत खरें आसलें तरी तांचे साहित्यनिर्मिती फाटली प्रेरणा फायटिंगा पुरती उरना.

रवीन्द्रबाब राजकारणाक विटून तातूंतल्यान भायर सरले. कोंकणीच्या मळार, आपले पिळगे परसूय कर्तुची आशिल्ली एक नवी पिळगी वयर सरिल्ली तांणी पळेेली, आनी कोंकणीच्या मळा वयल्यान तांणी आपखोशयेन निवृत्ती स्विकारली. म्हणजेच सक्रीय फायटिंगांतल्यान ते भायर सरिल्ले. ह्या काळांत तांणी फूल टायम लेखन केलां. ह्या लेखनाक फायटिंगाचो बायप्राँडक्ट म्हणप समा जातलें न्हय? ही निजाची लेखनाची उर्मी कित्याक म्हणची न्हय? हो तांचो साहित्यसभाव कित्याक म्हणचो न्हय? फायटराचेर ना आदारिल्लो, स्वतंत्रपणान, स्वयंभूषणान तांच्यांत वावुरपी तो रायटर कित्याक म्हणचो न्हय?

रवीन्द्रबाबान कांय क्लासीक साहित्याचें भाशांतर केलां. कांय क्लासीक साहित्याचेर भाश्य केलां. महाभारताचें अपूर्व अशें अनुसर्जन केलां. नक्षत्रविद्येचेर अभ्यासपूर्ण आनी लालित्यपूर्ण पुस्तक बरयलां. ह्या लेखनाचें आनी फायटिंगाचें तशें डायरेक्ट कर्नेकशन दिसना. ही अशे तरेची साहित्यनिर्मिती रवीन्द्रबाबांच्या स्वतंत्र-स्वयंभू रायटरानूच केली अशें म्हाका तरी दिसता.

संवसारांत जायत्या मिशनन्यांनी, चिंतकांनी आनी फायटरांनी आपल्या काँझाक पुरक अशें लेखन केलां. कौटिल्य, मनु, बुद्ध, महमंद पैगंबर, मार्क्स, गांधी, बाबासाहेब आंबेडकर, जवाहरलाल नेहरु, शणै गोंयबाब, स्वामी विवेकानंद, अरविंद घोष हांणी आपलें चिंतन मनन वाचीक तशें लिखीत रुपांत दवरलां. तांच्यात आनी रवीन्द्रबाबांत एक मूलभूत फरक दिश्टी पडटा -

दोगूय विचारवंत, चिंतक. दोनूय कडवें लेखन विद्वत्ताप्रचूर, विचारवादी. पूण रवीन्द्रबाबांच्या लेखनांतलो साहित्यगूण जसो प्रतीत जाता, तसो आनी तितलोसो हेरांच्या साहित्यांत जाल्लो दिसना.

मिशनन्यांच्या, विचारवंतांच्या वैचारीक लेखनांत विचारां पोंदा साहित्य दबिल्लेंशें, धापिल्लेंशें दिसता. थोडेंशें खांकुडिल्ले दिसता. रवीन्द्रबाबांच्या लेखनांतलो साहित्यगूण तांच्या विचारां इतलोच उदून

दिसता.

रवीन्द्रबाबांचे विचार रवीन्द्रबाबांतल्या लेखकान वाचनीय केल्यात. रवीन्द्रबाबांचे कांय विचार पटपा सारके नात. तरीय ते वाचपा सारके जाल्यात. रवीन्द्रबाबां कडेन एक लेखक नासलो तर रवीन्द्रबाबांच्या विचारांक मेळ्ळ्या ती धार मेळची नासली.

म्हणून रवीन्द्रबाबांन एके कडेन म्हटलां तेंच खरें दिसता. ते म्हणटात, "हेर सगळ्या गजालींतल्यान आंगूच न्हय, मन लेगीत काडून घेवचें, फकत साहित्यूच घेवन बसचें अशें खोलायेन दिसपाक लागलें. आनी मागीर हांव दिसांतल्यान धा धा, केन्ना केन्ना बारा बारा वरां काम करीत रावलां." आपणाक लेखक ना म्हणपी, आनी ना मानपी रवीन्द्रबाबांन, आपल्या लेखनाक सुरवात केली १९५३ त, पिरायेच्या अठ्ठाविसाव्या वर्साचेर, आनी पिरायेच्या पंच्यायश्याव्या वर्सा मेरेन ते अखंडपणान बरयत रावले.

सत्तावन वर्सा सातत्यान बरोवपी दुसरो लेखक आमचे आशिकुशीक दिसना. लागीं लागीं पन्नासां वयर दर्जेदार साहित्यकृती निर्माण करपीय आमचे मदीं दिसना.

आनी म्हणून रवीन्द्रबाबांतलो लेखक म्हाका चड प्रभावी दिसता. सोंपयतना :

जे जे व्हड मनीस जावन गेले, तांणी आपले जिणेंत एका परस चड कार्यां केल्लीं आसात. पूण कालांतरान, तातूंतल्या खंयच्याय

एका कार्या वरवींच ताची वळख उरल्या.

गौतमबुद्धान व्हडलें निती शास्त्र शिकयलें. समाजाचे उदरगतीचो मार्ग सांगलो. पूण आयज आमचे मुखार गौतम बुद्ध बौद्ध धर्माचो संस्थापक म्हणुनूच उरला.

संत ज्ञानेश्वराच्या संतपणा परस ताची ज्ञानेश्वरी ताची आयची वळख जाल्या.

महात्मा गांधीची वळख अहिंसावादीच म्हणून चड उरल्या. ताचें राजकारण, अर्थकारण, समाजकारण अनवळखी जालां.

भगवद्गीता सांगपी श्रीकृष्ण आमकां बाकीच्या कृष्णां परस चड लागीं उरला.

फुडले पिळगे मुखार रवीन्द्रबाबांची खंयची वळख चड उरतली? फायटर-रायटर-विचारवंत-प्रबोधनकार? खंयचीय आसूं. ताचेर आतांच भाश्य करचें न्हय. पूण जी वळख उरतली तातूंत रवीन्द्र-विचार, रवीन्द्र इफेक्ट, रवीन्द्र अॅप्रोच, रवीन्द्र-वाद मात आसतलोच आसतलो. आनी हीच तांची काळा काळाची वळख जातली.

('लेखक म्हज्या जनेलांतल्यान' ह्या साहित्य अकादेमीच्या उपक्रमा खाला ३० ऑक्टोबर २०१० ह्या दिसा केल्लें उलोवप.)

(संपर्क: ०८०२-२४१२०६९)